

УДК 81.162.1'373.7

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО І КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ НАРОДУ
(НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ)**

Н. Б. Дем'яненко

У статті охарактеризовано значний корпус польських фразеологізмів на позначення ментальної діяльності людини, виявлено й проаналізовано чотири великих групи внутрішніх рис ментальної характеристики людини: моральні, вольові, емоційні та інтелектуальні.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, національна картина світу, ментальність, внутрішні риси ментальної характеристики людини.

Мова являє собою дзеркало національної культури, відображуючи її і закріплюючи у собі у повній мірі досягнення пізнавальної діяльності людини, особливо національної психології, при цьому будучи одночасно її частиною. Мова має притаманні народу особливості, охоплює всі сторони життя нації, відображає своєрідність культури і реальної дійсності, яка у різних країнах неоднакова, внаслідок чого утворюється національно-специфічна мовна картина світу, яка складається із системи соціальних факторів, культурних традицій, а також специфічних особливостей мовної поведінки. Мова окремої етнокультурної спільності служить національно-специфічним вираженням національної мовної картини світу. Мова як діяльність певних мовленнєвих органів і звуків, що внаслідок цього утворюються, не є процесом відображення, а “процесом формування і засобом відображення” [1, с. 5]. Переосмислення окремих слів пов’язане з окремими ознаками або особливостями, якими наділені предмети, що їх позначають або поняття, які дозволять позначати їх по-різному. Відмінність прямого значення слова від його переносного значення (прямої номінації від непрямой) у тому, що пряма номінація первинна, а непрямая — вторинна.

В основу прямої номінації покладено ознаки предмета або поняття, в основі непрямой — ознаки вторинні, пов’язані з функціонуванням певного слова у мові. Ці ознаки знаходять своє вираження у мові у вигляді умотивованості. Умотивованість, як відомо, притаманна і багатьом формально похідним словам, де вона пов’язана не з переосмисленням, а з частковим або ж повним використанням уже існуючої номінації. Різна природа умотивованості окремих слів дає змогу виділити таке поняття, як образна умотивованість, тобто метафоричне, вторинне значення, що виникає на основі первісного, прямого. Переносне значення виникає тільки за асоціацією з прямим. Але слід зазначити, що образність у мові не обмежується образним уживанням або переосмисленням одного слова. Дуже часто образ передається описово словосполученням або навіть реченням. Багато з таких

образно ужитих словосполучень і речень можуть ставати загальнозживаними у певному мовному колективі або навіть вийти за його межі. Тоді таке словосполучення або речення починає функціонувати як єдине ціле, і образ, що воно виражає, береться за основу того, що позначає таке словосполучення або речення, вже набуваючи статус самостійної мовної одиниці саме у силу утворення цього свого самостійного позначеного. Такі мовні одиниці носять назву фразеологічні. Фразеологізм формується у результаті лінгвістичного процесу — фразеологізації. Це переосмислення вільного словосполучення (або речення). У результаті фразеологізації словосполучення та його складові частини (слова) утрачають свою первісну семантику. Одночасно з цим відбувається процес смислової єдності, який забезпечує внутрішню семантичну цілісність фразеологізму [2, с. 28].

Аналіз теоретичних праць відомих філософів, лінгвістів, психологів є переконливим аргументом того, що національний елемент мовної картини світу є важливою ознакою, яка робить можливою відмінність мовних картин світу. Вирішальний вплив на відмінність національних картин світу справляє національна ментальність, яка притаманна певній етнокультурній спільності. Ментальність є однією з форм суспільної свідомості, вона закріплена в матеріалізованих продуктах, але носить надсвідомий характер. “Ментальність усвідомлюється й раціоналізується тільки вибірково, фрагментарно пов’язує високораціоналізовані форми свідомості (науку, філософію, політичну ідеологію, релігію і т. д.) зі сферою підсвідомих структур, визначаючи у такий спосіб образ цілісного життя людини” [3, с. 178]. Цей образ опирається на певні внутрішні характеристики людини. Це складні особливості, досить показові для певних національних груп, які дають змогу з певною вірогідністю передбачати її поведінку у тому чи іншому конкретному випадку. Ментальність має свою структуру, виражену у взаємозв’язках внутрішніх рис.

Фразеологічна одиниця є одним із основних складників мовної картини світу. Нами було проаналізовано значний корпус польських фразеологізмів на позначення ментальної діяльності людини і виявлено, з яких внутрішніх рис складається характеристика ментальності, що її дають польські фразеологізми. Спеціально зазначимо, що ми широко витлумачуємо поняття ментальності людини, включаючи у це поняття не лише властивості та явища, пов’язані з розумовою діяльністю, але також і емотивно-афективну та волюву сферу людської психіки, морально-етичні якості людської особистості, інші внутрішні особливості індивіда, пов’язані з його освіченістю, характером, темпераментом і т. д. Нас цікавила окрема людина і її ментальність, а отже, фразеологізми розглядалися не як виразник національної ментальності і національної картини світу, а як засіб характеристики людини у плані її ментальності. Тут можна виділити ніби два значення, два аспекти ментальності щодо фразеологізму: 1) фразеологізм як виразник національної ментальності з властивою їй мовно-національною картиною світу і 2) фразеологізм як одиниця на позначення ментальної риси людини.

Ми побудували класифікацію внутрішніх рис ментальності людини, яка опиралась на опрацьований матеріал з використанням існуючих схем, представлених у

ідеографічних словниках та інших джерелах. Проте застосування цих апріорних схем у семантичній класифікації аналізованого нами матеріалу викликало потребу їх модифікації, зокрема, введення нових додаткових рубрик. Усі фразеологізми польської мови можна класифікувати у чотири великих групи, серед яких найчисленнішим є клас фразем на позначення вольових якостей особистості, крім цього, наявні також класи фразеологізмів, що позначають морально-етичні риси людини, почуття та емоції і інтелектуальні властивості особистості. Кожен із зазначених класів об'єднує певну кількість груп, що більш детально характеризує означений клас. Серед зворотів, що входять до того чи іншого класу, можуть бути випадки неоднозначної відповідності певним рубрикам. Наприклад, фразеологізми *skromny jak fiołek*, *żywy jak skra*, *upartu jak kozioł* відносяться лише до однієї, певної рубрики: *skromny jak fiołek* відноситься до групи “скромність”, що входить до класу морально-етичних рис людської особистості; *żywy jak skra* належить до групи “енергійність”, *upartu jak kozioł* — до групи “впертість”, які входять до складу вольових якостей особистості. Натомість інші фразеологічні звороти можуть підпадати і під значну кількість груп, як у межах свого класу, так і виходячи за його рамки: наприклад, фразеологізм *dureń skończony*, *ostatni dureń*, *potężny głupiec*, *bezdenny głupiec*, *patentowany głupiec*, *patentowany niezdara* відносяться до рубрики “дурень”, проте їх можна водночас віднести і до таких груп, як “відсутність інтелекту”, “відсутність думки”, “нецікавість”, “невігластво”, оскільки всі ці вказані поняття є складовими частинами явища “дурень”. Крім того, двозначність у плані віднесення до класифікаційних рубрик може мати й інший характер. Так, фразеологізми *(ktoś) jak pies* має три несумісні значення, кожне з яких відноситься до різної групи: 1) *wierny jak pies* — позначає позитивну морально-етичну рису характеру — вірність; *zły jak pies* — належить до негативних морально-етичних рис характеру; *bezwstydnny jak pies* — теж вказує на негативну, але іншу морально-етичну якість людини. Як бачимо, перед нами фразеологічна одиниця *(ktoś) jak pies*, яка є багатозначною у плані приналежності класифікаційним рубрикам.

Про певні фраземи на позначення ментальної діяльності можемо говорити як про такі, що характеризуються безвідносною оцінною конотацією (*chorować na wielką panią*, *tepy jak pień* — негативно забарвлені звороти, *logiczna głowa*, *złote ręce* — фраземи, що мають позитивне забарвлення), а є і ряд таких, де така конотація є відносною, тобто може бути і позитивною, і негативною (*mieć sztywny kark*, *mieć ambicję*, *zadzierać nos do góry*).

Усі внутрішні характеристики є доступними у своєму прояві; внаслідок цього зовнішня характеристика може служити засобом вираження характеристики внутрішньої, ментальної. Відповідне позначення таких характеристик може витлумачуватися двояким чином: 1) як таке, що вказує на певну зовнішню характеристику; 2) як свідчення людської ментальності, тобто як позначення внутрішньої характеристики; 3) одночасно як перше, так і друге. Наприклад, *siedzieć jak tabaka w rogu* чи *mówić jak ślepy o kolorach* можуть позначати в залежності від контексту як сталі риси характеру людини, так і її окремо взяті дії. Словник не

подає нам таких контекстуальних прикладів, але є очевидним, що про людину можна сказати, що вона сидить як *tabaka w rogu*, бо вона взагалі є невігласом і нічого не розуміє. Проте, можлива й інша ситуація, коли людина просто не орієнтується в певному питанні, хоча при цьому є достатньо освіченою і розумною. Це ж саме можна сказати і про фразеологізм *mówić jak ślepy o kolorach*. Якщо така риса, як невігластво є для людини сталою і не залежить від ситуації, то її можна віднести до внутрішньої характеристики людини.

Внутрішні характеристики людини можна поділити на моральні, вольові, емоційні та інтелектуальні [4], ми ж уважаємо таку класифікацію доцільною і при розгляді ментальної характеристики людини, відображеній у мовній картині світу, зокрема у фразеології.

Таким чином, ми маємо чотири великих групи внутрішніх рис ментальної характеристики людини. Основне навантаження на вираження їх змісту розподіляється нерівномірно, тому що їх поява обумовлюється різними потребами, які визначають ті чи інші вчинки.

Так, у ситуаціях, які ставлять перед особистістю вимогу діяти згідно із суспільними ідеалами, нормами, правилами поведінки, на передній план виходять **моральні** якості поведінки. Поява цих рис стимулюється потребами людини в цілісному соціальному середовищі.

В умовах, які спонукають особистість головним чином до застосування вольових зусиль, здійснення вольових дій, найяскравіше проявляються **вольові** риси характеру. Це зумовлено потребою людини в активній та результативній діяльності.

Якщо ж особистості потрібно емоційно оцінити себе чи інших людей, явища природи, мистецтво, навколишню дійсність, то найбільш яскраво виявляються **емоційні** риси характеру. Їх поява обумовлена потребою в спілкуванні.

Обставини, які вимагають від особистості насамперед чіткого і усвідомленого сприймання навколишньої дійсності, обдуманого, глибокого і оригінального розв'язання різних життєвих, виробничих і навчальних завдань, чітко висвітлюють **інтелектуальні** риси характеру. Їх поява передбачається пізнавальними потребами.

Риси морального, вольового, емоційного та інтелектуального змісту є провідними рисами особистості і дають уяву про ментальну характеристику індивіда. Характеристику кожної окремо взятої людини складають внутрішні (ментальні) та зовнішні риси.

Ментальність визначає ієрархію вартостей і ідеалів. Моделювання структури національної мовної особистості та виявлення національного елемента дає підстави для подальшого вивчення національної мовної особистості як глибоко національного феномена.

Список літератури

1. Визгалов П. И. Некоторые вопросы диалектики соотношения языка и мышления. — Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 1962.
2. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов. — М.: Просвещение, 1978.

3. Мифы народов мира: Энциклопедия: в 2-х тт. // Гл. ред. С. А. Токарев. — М.: Сов. Энцикл., 1987.

4. Загальна психологія: Курс лекцій. — К.: Правда Ярославичів, 1997.

Дем'яненко Н. Б. Фразеологические единицы как способ выражения национального и культурного достоинства народа (на материале польского языка).

В статье охарактеризован значительный корпус польских фразеологизмов для обозначения ментальной деятельности человека, определено и проанализировано четыре больших группы внутренних черт ментальной характеристики человека: моральные, волевые, эмоциональные и интеллектуальные.

Ключевые слова: фразеологические единицы, национальная картина мира, ментальность, внутренние черты ментальной характеристики человека.

Demyanenko N. B. Phraseological units as a means of expression of national and cultural property of a nation (on the material of Polish language).

In the article it is characterised the considerable corpus of Polish phraseological units for the indication of mental activity of a person, defined and analysed four big groups of inner traits of mental characterization of a person: moral, strong-willed, emotional and intellectual.

Key words: phraseological units, national world view, mentality, inner traits of mental characterization of a person.

Стаття надійшла до редакції 29 квітня 2007 р.